

TÖPRENGÉS AZ ELITMIGRÁCIÓRÓL A VAJDASÁGBÓL

THERE IS TALK OF ELITE MIGRATION FROM VOJVODINA

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN¹

Abstract

The increasing tendency to emigrate from Serbia/Vojvodina can be analyzed based on the collective perception of the population (Hungarians), their chances and/or their individual plans. In this paper I will give an overview of the social well-being of Hungarians in Vojvodina, the typical educational and regional labor market opportunities. I consider it important to analyze the research of Hungarians in Vojvodina in the last decades, mainly because of the development of individual educational life plans and work or migration plans. According to my hypothesis, the typical lifestyles and career paths that are typical of the elite migration have emerged. Unlike the majority nation, Hungarians face specific and narrowed opportunities, at least based on mother-tongue training or job opportunities. Because of mass immigration, in Vojvodina, attention has to be paid to the prevention of, or at least the predictability of, young migration of young talents. For elite substitution, it is best to keep in contact with those living in Diasporas (Diaspora program). In recent years, several studies have examined the labor market and territorial characteristics of immigration to Hungary. Re-settlers generate economic impacts on local and micro-regional levels, as well.

Keywords: elite migration, Hungarians from Vojvodina

Bevezetés

A dolgozat célja az értelmiségi magatartásformák szociológiai analízise, a témában megjelent eredeti empirikus kutatások és tanulmányok másod-elemzésével. A vajdasági magyar értelmiségi réteg függ a képzettségi szerkezetétől, közéleti szereplési lehetőségeitől, de a munkaerőpiac befogadó készségétől is. A statisztikai adatok, a kérdőívezés során kielemezett válaszok és a közéleti jelenségek szemlélése is azt tanúsítják, hogy az intellektusok jelentős száma esélytelenségének tudatában, (folyamatosan) elvándorol a térségből, ami miatt megapadt a magyar szakemberi és kulturális erőforrás (előzetes megállapításokat lásd bővebben: Gábrity Molnár 2003, 2006, 2008/a).

¹ Újvidéki Egyetem Közgazdasági kara, Szabadka

1. Értelmiségi közérzet

Általában megkülönböztetik az elkötelezett és a független értelmiséget¹. Szerbiában a kilencvenes években megjelentek a következő értelmiségi magatartásformák: (1) a rendszer működtetésében közreműködők; (2) a rezsimnek lojális, munkahelyét féltő szakértelmiség; (3) az aktuális politikai viszonyokkal elégedetlen, de politikailag inaktív, kiváráó réteg; (4) a kritikus ellenzéki értelmiségi csoportok. Újabban az értelmiségiek karrierépítésük során, legfőképp a jövedelmező munkahelyeket keresik, ezért számukra a munkaerő-piaci pozicionálás (ebbe beletartozik a külföldön vállalt munka is) lett a prioritás, nem pedig a közéleti vagy politikai szerepvállalás Szerbiában. A kilencvenes háborús években a középréteg (vele együtt az értelmiségi) elszegényedett, lecsúszott a hátrányos anyagi helyzetűek közé. A szakmai és munkaerő-piaci információk beszerzése fontossá vált, különösen amióta az értelmiségiek önmagukat menedzselik. Megfigyelhettem, hogy egy etnocentrikus társadalomban az embereket nem feltétlenül képességük vagy munkájuk alapján értékeli, hanem nemzeti hovatartozásuk szerint. Ilyen esetben a magyarok (mint kisebbségi közösséghez tartozó) egy része feladja identitását, még anyanyelvét is, biztos érvényesülésre számítva. A vajdasági magyar értelmiség egy része elvonult a közélettől, sőt passzívvá vált, mások az anyaország felé fordultak. (Gábrity Molnár 2000 és 2011)

A Milošević korszak után (2000-től), több tipikus értelmiségi magatartás jegyezhető fel (Gábrity Molnár 2000 p. 76), ami a magyarokra is jellemző:

- (1) Az értelmiség egy része közömbös a közéleti viták iránt, a kisebbségi helyzet kérdéseiben nem foglal állást, mondván, hogy őt nem érintik e problémák, és a szakmába vonulva elzárkózik a nyilvános színvállás elől;
- (2) Az értelmiség más része megalkuvó, mert azt tapasztalja, hogy a rendszerrel való szövetkezés (legalább átmenetileg) előnyökkel, gyors karrier-lehetőséggel is jár;
- (3) Az értelmiség egyre gyarapodó része kritikusan véleményt formál;
- (4) Végül, az utóbbi negyed évszázadban, felnőtt Vajdaságban az a fiatal magyar értelmiségi nemzedék (irodalmárok, műszakiak, orvosok, közgazdászok), akiket a meglévő vajdasági kulturális és egyetemi környezet intézményrendszerének, sem pedig a munkaerőpiacnak, nem sikerült integrálnia.

¹ Értelmiségiek alatt azt a társadalmi réteget értem, amely felsőfokú végzettségű, szellemi munkát végez, széles körű műveltséggel és tájékozottsággal rendelkezik, esetleg irányító/vezető pozícióban van.

Ők a potenciális emigránsok. Ezzel közvetetten hozzájárultunk az értékes fiatalok szétszóródásához a világban. (Gábrity Molnár 2016; Gábrity Molnár, Illés 2016.)

2. Tanulmányi célú migráció okai

A magyar fiatalok iskolaútjának megtervezésébe beleszól, elsősorban az a tény, hogy Vajdaság felsőoktatásában az etnikai közösségek képzése anyanyelvükön nem megoldott¹; a magyarok esetében a választható szakok között eltérő az egyes tudományterületek megoszlása (például a társadalom- és humántudományok részaránya kimagaslik, részben megtoldott a műszaki képzés, míg a többi tudományterület esetében alulreprezentáltság a jellemző). A régióban az oktatási szakválasztást terén, a pedagógia, művészet, bölcsész- és humántudományokat a magyarok átlag felett választják. Népszerűek még a természet-, matematika- és informatikatudományok, az egészség- és szociális szakok. Az országos átlag alatt alakul a technika-, termelés-, építészeti tudományok, agrár- és állategészségügyi tudományokat tanulók részaránya. (Takács, Gábrity Molnár 2012). A magyar diákok egyre nagyobb számban iratkoznak főiskolákra, míg az egyetemen tanulók száma stagnál. Összességében a magyar egyetemistahallgatók száma csökkenő tendenciát mutat². Az összes egyetemista részarányában a magyarok száma ma is alig haladja meg a 6%-ot, ami elenyésző a magyarság 13%-os arányához a Vajdaság lakosságában. A felsőoktatás rendezetlen helyzete miatt az etnikai közösségek hallgatói korlátozott lehetőségekkel szembesülnek: csökkent az iskolaválasztási preferencia, a szerb tannyelvű képzés mellett gyér a kisebbségi nyelven hallgatható szakválasztás lehetősége, de megjelenik a racionalitási elveken alapuló iskolaválasztás is, vagyis a költségkímélő viselkedés (oda iratkozik, ahol olcsóbban megússza) (Gábrity Molnár 2013).

Az oktatásstatisztika alapján láthatjuk, hogy a vajdasági magyar egyetemisták legszívesebben a tiszta magyar tannyelvű intézményeket választják (Műszaki Szakfőiskola és a Tanítóképző Szabadkán), majd a Bölcsészeti, Természettudományi és a Közgazdasági különböző szakirányira iratkoznak, ahol már nincs teljes magyar tannyelvű oktatás (Gábrity Molnár 2008a). A magyarok alulképzettsége miatt a Magyar Nemzeti Tanács iskoláztatási

¹ Szerbiában önálló, magyar felsőoktatási rendszer nincs. Magyar nyelvű oktatás az Újvidéki Egyetem keretében csak a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon működik 2006 óta (bővebben lásd Gábrity Molnár, Takács 2015). Magyarul képeznek ezen kívül még a szabadkai székhelyű Műszaki Szakfőiskolán és az anyaországi kihelyezett tagozatokon (konzultációs központok Zentán és Szabadkán). (Gábrity Molnár 2013)

² A 2012/13-as évben a vajdasági magyarok a tartomány 9 főiskoláján és az Újvidéki Egyetem 14 karán tanultak, összesen 3563-an (Takács 2013 p. 104.).

programjában¹ markáns támogatási rendszert alakítottak ki általános iskolától egészen a doktori tanulmányokkal bezáróan: iskolabuszok hálózata, beleszólás a magyarul is tanító tanintézmények igazgatóinak kinevezésébe, felsőoktatási ösztöndíjprogram. A felsőoktatási ösztöndíjprogram (2011-től anyaországi forrásokból) aminek értékelése 2014-ben született meg (1039 ösztöndíjas lekérdezésével).²

Négy évtizedes tanárkodásom során több ezer egyetemista sorsot szemlélhettem közléről. Ezért megállapíthatom, hogy a kisebbségi magyar fiataloknál, a *zsákutcsás karrier-pályák* társadalmi akadályokat foglalnak magukba. Gyakori a fárasztó és költséges ingázás a távoli lakhely miatt (különösen, ha országhatáron átkelve járnak a szegedi, vagy valamelyik budapesti karra). Abban nyilvánul meg a hálózathatás és a városvonzás, hogy a friss magyar érettségizők, legtöbbször szülői sugallatra, a Szabadkán vagy Zentán felkínált szakokon tanulnak tovább. (Gábrity Molnár 2007 p. 4.). Megreked a karrier, ha a szülők nem képesek a tanulmány költségeit finanszírozni, ezért alkalmi munka mellett (vagy szakmáján kívül és alulfizetetten feketemunkát vállalva), magán karokon, illetve kihelyezett tagozaton, távoktatással próbálkozik a fiatal.

A vajdasági magyarok tanulmányi célú migrációja a '90-es években kezdődött és ma is tart. Az 1. táblázat a szerb állampolgárságú diákok számát mutatja be Magyarországon a köz- és a felsőoktatásban egyaránt 2001–2011 között.

Magyarországon 2013-ban már 2 161 hallgató tanult a felsőoktatási intézményekben (beleszámítva Zentai kihelyezett Kertészeti főiskolát is). 70,1 százaléka állami finanszírozottként (1 514 hallgató), míg 29,9 százalék költségtérítéssel tanult (647 fő) (Takács 2013). A Magyarországhoz kötődő fiatalok három karakteres csoportja rámutat a *transzit migrációra*: egyesek a tanulmányuk befejeztével hazatérnek szülőföldjükre (15-20%), többségük Magyarországon telepedik le (60%), míg mások diplomájukkal az Európai Unióban igyekeznek munkához jutni (20–25%).

A Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete által összeállított doktorandusz-adatbázis kimutatja, hogy egyre több vajdasági magyar fiatal dönt a doktori képzés mellett. A szerbiai posztgraduális képzést 31%-uk választja, míg Magyarországon 64%-uk folytatja tanulmányait ösztöndí-

¹ Lásd: <http://www.mnt.org.rs/dokumentumok/strategiak/oktatasfejlesztési-strategia-2016-2020> az iskolafejlesztési terveket valamint: <http://www.mnt.org.rs/oktatas/magyarul-tanulni>

² A Magyar Nemzeti Tanács megbízásából Ágyas Réka és Rumenyákovity Melinda végezték kérdőíves elemzéseket az anyaország által támogatott ösztöndíjprogram hatékonyságáról (2014. január és február).

jasként vagy költségtérítésesként. A más külföldi országban doktorálók részaránya 5%. A többiek számára nehéz a visszatérés Szerbiába, hiszen bonyolult és drága honosítási eljárás vár rájuk és nem sok esélyt látnak az elhelyezkedésre a felsőoktatásban. (Ágyas, Novák, Rózsa, Zsivity 2013 p. 50.) Hasonló eredményeket mutat az *Arany metszés 2013 – Kárpát-medencei doktorandusz életpálya-vizsgálata* regionális jelentés is: a vajdasági magyar doktoranduszok 32%-a választotta a szerbiai posztgraduális képzést, míg Magyarországon 62%-uk folytatja tanulmányait ösztöndíjasként vagy költségtérítésesként. A más külföldi országban doktorálók száma 6%.¹

1. táblázat: A szerb állampolgárságú óvodások, tanulók és hallgatók száma Magyarországon

Table 1. The number of kindergartens, high school students and students of Serbian nationality in Hungary

Tanév	Közoktatási intézményben				Felsőoktatási intézményben	
	Óvoda	Általános iskola	Szakiskola	Középiskola	Összes munkarend	Nappali munkarend
2001/2002	55	306	49	634	1229	822
2002/2003	65	307	80	556	1194	796
2003/2004	30	282	73	511	1095	663
2004/2005	29	222	72	509	1132	714
2005/2006	33	232	71	465	1163	755
2006/2007	35	194	101	485	1205	765
2007/2008	35	170	81	421	1310	871
2008/2009	38	139	47	380	1320	863
2009/2010	39	211	71	401	1385	1009
2010/2011	38	174	60	353	1516	1136
2011/2012	52	220	40	359	1646	1244

Forrás: Statisztikai tájékoztató, Oktatási évkönyv 2011/2012, Budapest, 2012 p. 36.

A tanulmányi célokkal Magyarországhoz kötődő fiatalok három karakteres csoportot alkotnak: egyesek a tanulmányuk befejeztével hazatérnek szülőföldjükre, azután, azok csoportja, akik a diplomázást követően Magyarországon telepednek le, és végül azok, akik friss diplomájukkal valamelyik európai országban igyekeznek munkához jutni. Az Európai Unió diploma

¹ A kutatás eredményei összevethetőek az újvidéki Egyetem Doktoranduszainak és Fiatal Kutatóinak Szervezete által 2010 óta minden évben a Szerbiában tanuló PhD hallgatók körében elvégzett kérdőíves vizsgálatával. 2010-ben 335, 2011-ben pedig 577 adatközlő volt (Ágyas, Novák, Rózsa, 2013 p. 82.)

megszerzésének az előnye is megjelent, ami rámutat a tranzit migráció, tá-
guló jelenségére. A Szegeden tanulók esetében, fontos tényező volt a válasz-
tott város közelsége, az ingázás lehetősége. Számukra az anyaországban való
továbbtanulás nem jelenti a végleges elszakadást a szülőföldtől. A központi
felvételi információs rendszer adatbázisa szerint (Educatio 2012)¹, a vajda-
sági magyar fiatalok leginkább Szegedre (52%), Budapestre (22%), Pécsre
(5%), Gödöllőre (1%) és Kecskemétre (1%) jelentkeznek felsőoktatási tanul-
mányok céljából. (Takács, Kincses 2013 p. 257)

A múlt század végén, a társadalmi változások, de elsősorban a szerb bel-
politikai viszályok (nacionalizmus, háború, embargó, bombázás) miatt, a tra-
dicionálisan többnemzetiségű Vajdaságban is erősödött az etnikai distancia
(Gábrity Molnár 2011). Ezt követően, amikor az országhatár átjárás könny-
nyebb, zökkenőmentes lett („fehér Schengen”, könnyített honosítás, a kettős
állampolgárság) a vajdasági magyar feltörekvő értelmiség Magyarország felé
fordult (Gábrity Molnár 2006b, 2008b, 2008c). Így, a nemzeti közösség
szempontjából elégtelen szerbiai felsőoktatási feltételek és a negatív társa-
dalmi (politikai és erkölcsi) átrendeződések ösztönözték a vajdasági magyar
fiatalok migrációját. (Takács, Kincses 2013 p. 254)

Magyarországon tanulva a vajdasági magyar fiatalok nem tudnak a szer-
biai munkaerőpiac igényeihez alkalmazkodni, szerbül megtanulni, oklevele-
ket nehézségek nélkül honosítani annak ellenére sem, hogy sok esetben a
Vajdaságban nyilvántartott hiányszakmát tanulták ki külföldön. Éppen ezért
a re-migráció és a hazatérési hajlandóság gyenge (Gábrity Molnár 2008d).

3. Munkahelyteremtés lehetőségei otthon, Szerbiában

Szerbiában a gyors elhelyezkedés esélye kevés. 2013-ban a munkanélkü-
liségi ráta 24,1% volt (azóta javult, főleg azért mert a külföldön munkát vál-
lalók leiratkoztak a munkaközvetítő irodák listájáról). A foglalkoztatottsági
ráta Szerbiában, 2013 áprilisában 36,3% volt, Vajdaságban kevesebb: 35,4%.
(EUROSTAT munkaerő állapot-jelentés, 2013)². Szerbiában fellelhetők az et-
nikai alapú munkaerő-piaci egyenlőtlenségek, ami miatt a magyaroknál alul-
reprezentáltság észlelhető a felsőoktatásban és a munkaerőpiac privilegizált

¹ Az adatbázisban szereplő hallgatók (N=2 806) 85%-a általános és normál felvételi eljárás-
sal, 1%-a keresztféléves eljárással, 14%-a pótfelvételi eljárással jelentkezett a magyaror-
szági felsőoktatási intézményekbe, a 2005–2010-es időszakban. Felvételt 2 161 hallgató
nyert; 84%-uk tanul Magyarországon, míg 16%-uk kihelyezett képzésen (Zenta). (Takács
2013 p. 111.)

² Forrás: Anketa o radnoj snazi (A munkaerő ankétozása) 2013. 8000 háztartás mintáján
készült adatok Szerbiában. Köztársasági statisztikai hivatal Belgrád. www.vibilia.rs (2013.
08. 27.)

szféráiban is. A magyar fiatalok elhelyezkedési esélyei Szerbia/Vajdaság, illetve a térség munkaerőpiacától és igényétől függ. A magyarság pozícióvesztése kimutatható, hiszen az elitfoglalkozásokban (pl.: közalkalmazottak, bírók, rendőrök, vagy a posta, áramszolgáltatás, gázművek, iskolák igazgatói stb.) alacsonyabb a részarányuk az országos és a vajdasági átlagnál is. A magyarok 1/3-a mezőgazdasági munkás, a további 1/3-a feldolgozóiparban, építőiparban dolgozik (Gábrity Molnár 2008d)

Összegezve, a munkaerőpiacon hátrányos helyzetben vannak: a szakképzetlenek, alacsony iskolai végzettségűek, a pedagógusszakmák, a gyakorlati-munka nélküli, kezdő fiatalok, a gyenge nyelvtudásúak. Akinél ezek a hátrányok hatványozottan jelentkeznek, hosszú távú munkanélküliség elé néznek. Előnyt jelent az áldozatkészség és rugalmasság az átképzések és továbbképzések iránt, de az sem garancia, hogy éppen a szakmában fog valaki jól fizetett munkát kapni. A családi háttér annyiban segít a foglalkoztatottságnál, hogy ha valakinek a szülei családi vállalkozással rendelkeznek, vagy a szülők kapcsolatai olyanok, hogy beajánlja gyermekét valamelyik állami munkahelyre.

A szerbiai doktoranduszok kutatásában¹ a megkérdezettek 46%-ának nem volt munkaviszonya 2011-ben, az *Aranymetszés 2013 – Kárpát-medencei doktorandusz életpálya-vizsgálat*² eredményei szerint a vajdasági magyar doktoranduszoknak viszont 74%-a dolgozik a tanulmányai mellett. (Ágyas, Novák, Rózsa 2013 p. 83.) A megkérdezett vajdasági magyar doktoranduszok jelenlegi munkaerő-piaci helyzete bizonytalan, de van olyan is, aki doktori tanulmányai mellett egy vagy több helyen is foglalkoztatott (39%-uk felsőoktatási intézményben, 29% magánvállalkozásban, 23% pedig egyéb intézményekben, 8% állami vállalatban, 1% kutatóintézetben). A válaszadók közel 44%-a jelezte, hogy szívesen, vagy nagyon szívesen elhagyná szülőföldjét és csupán 15%-uk nem szívesen szánná rá magát erre a lépésre (Ágyas, Novák, Rózsa, Zsivity 2013 p. 52.) Megállapítható, hogy a vajdasági érvényesülési lehetőségek hiányában, a magasan képzett doktoranduszok nagy többsége, az emigráció lehetőségét latolgathatja. Egybehangzó vélemények alapján, külföld magasabb életszínvonalat, munkalehetőséget, anyagi

¹ *Anketa o doktorskim studijama 2011 (A doktori stúdiumok ankétja 2011)*. Forrás: <http://doktoranti.org.rs/media.doktoranti.org.rs//2012/02/Anketa-o-doktorskim-studijama-u-Srbiji-2011-Doktoranti-Srbije.pdf> (2014. 06. 10.)

² *Aranymetszés 2013 – Külhoni magyar doktoranduszok a Kárpát-medencében*. A kutatást az MTA Domus Programja támogatta. A szerzőkön kívül a kutatócsapat tagjai voltak: Székely Tünde, Dániel Botond, Herman Gábor (Erdély), Bajcsy Ildikó, Morvai Tünde (Felvidék), Novák Anikó, Ágyas Réka, Rózsa Rita, Zsivity Tímea (Vajdaság), Ferenc Viktória, Séra Magdolna (Kárpátalja)

biztonságot, de szakmai tapasztalatot jelent a doktoranduszok számára (preferált szakok: egészségügyi tudományok (orvos), műszaki tudományok (informatika, gépészet), természettudományok (fizikus). A doktori címmel elhelyezkedést Vajdaságban a műszaki tudományok, természettudományok, jogtudományok és hittudományok képviselői remélnék. A közgazdászok biztos magyarországi elhelyezkedést látnak reálisnak és valószínűsítik a szülőföldi munkalehetőséget. Az orvosok biztosra vélik a magyarországi vagy EU-s elhelyezkedést. A humán és nyelvtudományos fokozatszerzést követően, kilátástalan az elhelyezkedés a régióban. (Takács, Gábrity Molnár 2012 pp. 185–186.)

A mobil munkaerő keretében vannak az ingázó *munkavállalók*, akik a célországbeli munkaerőpiac befogadóképességétől és igényeitől függenek. Legtöbbször ideiglenes munkavállalásba kezdenek, amihez – a magyar (kettős) állampolgárság megszerzésével – már nem kell külön vízum vagy tartózkodási engedély (mérnökök, informatikusok, orvosok, építőmunkások, újságírók). Cél-országgként leggyakrabban Németországot, Ausztriát és Svédországot választják. Újabban Hollandia, Anglia és Spanyolország, meg Olaszország iránt is érdeklődnek. (Gábrity Molnár 2001, 2008b és 2008c)

4. A Magyarországra áttelepültek főbb jellemzői

Már egy korábbi migrációkutatásunk során, megállapíthattuk, hogy: „Gazdaságszociológiai szempontból a migráció nem más, mint tudatosan vállalt átmeneti válság, ami addig tart, míg a tervet, a kitűzött célt az áttelepülő el nem éri új lakhelyén. A megkérdezettek között éppen ezért még sok az elégedetlen, pedig helyzetük nem rosszabbodott, tervük azonban bővült. A lakhelyváltoztatás mindenképpen kihívást, váratlan helyzeteket szül, amelyre sohasem lehet teljesen felkészülni. A vándorútra kelők tehát bizonyos formában vállalkozó szellemű és kockázatot is vállaló egyének. Valamennyinek a támasza három fő tényezőcsoport: tőkéjük, tudásuk és tapasztalatuk, valamint kapcsolatok és információk. Minél bizonytalanabb az anyagi háttér, annál jobban támaszkodnak a szellemi erőforrásokra (iskolavégzettség, nyelvtudás) és az emberi kapcsolatokra (rokonok, információforrások).” (Gábrity Molnár 2001 p. 160.)

Néhány évvel később, a szakember világosan megfogalmazta, hogy: „Kedvezőtlen jelenség, hogy az ideiglenesen külföldön munkát vállalók szakképzettsége jobb, mint az itthon foglalkoztatottaké. Napjainkban ez a kép még rosszabb, mert a befogadó országokban nincs többé igény a szakképzetlen munkaerőre. A munkaerő-elvándorlás okozta közvetlen károk

egyike az anyagi veszteség, amely a társadalmat érte azoknak a szakembereknek a távozásával, akik a képzésére sok pénzt fordított, hiszen a kész szakemberek tudásukat más országokban kamatoztatják: ezek az országok beruházás nélkül jutnak képzett szakemberekhez.” (Gábrity Molnár 2006 p. 72.)

Lássuk az idegenbe, vagy akár az anyaországba érkezők mit adnak a célországnak. Néhány demográfiai és társadalmi jellemző látható a 2. táblázatban, az 1985 óta Magyarországra vándorolt népesség főbb adataiból.

2. táblázat: A szomszédos országokból és elődállamaiból 1985 óta áttelepültek becsült száma, nemzetiség, anyanyelv szerinti aránya, 2011

Table 2. Estimated number of immigrants resettled from neighboring countries and predecessors since 1985, nationality by mother tongue, 2011

Ország	Az áttelepülők száma	Ebből magyar nemzetiségűek száma	A magyar nemzetiségűek, %	A csak nyelvi kötődéssel rendelkezők aránya, %	A nem magyar nemzetiségűek aránya, %	A válassz megtagadók aránya, %	A magyar anyanyelvűek aránya, %
Románia	155 955	124 203	79,6	2,2	0,7	17,5	78,9
Ukrajna	28 587	18 731	65,5	4,1	1,7	28,7	62,1
Szerbia	22 125	14 620	66,1	2,9	1,6	29,4	65,5
Szlovákia	10 641	6 976	65,6	5,4	9,6	19,4	64,9
Németország	18 060	4 140	22,9	8,1	22,1	46,9	17,9
Ausztria	4 695	1 313	28,0	6,7	16,7	48,6	25,6
Többi ország	9 690	3 220	33,2	16,7	16,6	33,5	21,8
Összesen	249 753	173 203	69,3	3,7	3,7	23,3	67,6
Magyarország	9 937 628	8 314 029	83,7	1,9	0,3	14,1	84,6

Forrás: Területi Statisztika (Réti, Szabó, Szabó 2017 p. 311–350)

Budapest népszerűsége kimagasló a letelepedés helyének kiválasztásában, illetve Közép-Magyarország (minden második áttelepülő itt él). A Szerbiából (alapvetően a Vajdaságból) történő áttelepülés esetén a területi koncentráció a szerb és a horvát határral szomszédos, illetve annak közelében fekvő járásokban figyelhető meg (köztük: Szeged, Pécs, Baja). A 1985 és 2011 között Szerbiából érkezett több mint 22 ezer áttelepülő e járásokon kívül csak Közép-Magyarországon, néhány dunántúli nagyvárosi járásban, va-

lamint Kecskeméten és Békéscsabán telepedett le nagyobb számban. A legtöbb áttelepülő a kereskedelem, gépjárműjavításban, illetve a feldolgozóiparban talált munkát.

3. táblázat: Az 1985 óta áttelepültek és a magyarországi lakosok néhány mutatójának aránya, 2011 (%)

Table 3. The ratio of some of the Hungarian population resettled since 1985 and 2011 (%)

Megnevezés	Áttelepült népesség	Magyarország
15 évesnél fiatalabbak	6	15
65 év felettiek	15	17
Nők	54	53
18 éves és idősebbek legalább érettségivel rendelkezők	64	49
25 éves és idősebb felsőfokú végzettségűek	28	19
Foglalkoztatottak	55	40
Munkanélküliek	6	6
Inaktív keresők	24	30
Eltartottak	15	25

Forrás: Területi Statisztika (Réti, Szabó, Szabó 2017 p. 311–350)

A 3. táblázatban láthatóan, az áttelepülő népesség magasabb iskolai végzettségű, mint a magyarországi. A szomszédos országokból és elődállamaikból 1985 óta áttelepült legalább 25 évesnél idősebb népességben belül 28% a felsőfokú végzettségűek aránya, amely jelentősen meghaladja a magyarországi népesség 19%-os arányát. A származási országok szerint elemezve megállapítható, hogy a Szlovákiából (42%), az Ukrajnából (37%) és a Szerbiából (35%) érkező népességben magas a felsőfokú végzettségűek aránya, míg a Romániából érkezők körében alacsonyabb (24%). A Németországból (27%) és az Ausztriából (20%) érkezők között is alacsonyabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, mint a teljes áttelepülő népességben, de még így is meghaladja a magyarországi átlagot. Az áttelepülő népesség a származási országok hasonló kor-csoportjánál, illetve a származási országokban élő magyar közösségek átlagánál is jóval képzettebb (Papp 2012). A vándorlások tehát inkább az értelmiségieket foglalják magukba.

A felsőfokú végzettségűek aránya az áttelepülő népességben belül viszonylag magas Észak-Magyarország járásában, valamint az Alföldön. Budapesten és az agglomeráció több járásában is átlag feletti a felsőfokú végzettséggel rendelkező betelepülők aránya a vizsgált népességben belül, továbbá közép-dunántúli járások esetében mutatható ki magasabb arány. E népességben

is magasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, mint a teljes magyarországi népességben, és Közép-Magyarországon a legmagasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkező külföldi állampolgárok aránya. (Péti, Szabó, Szabó 2017 p. 338) Megállapítható, hogy a határon túli magyarok elitemigrációja Magyarország javára válik. A Szegedi járásban nagy számban koncentrálódnak a Szerbiából áttelepültek (több mint 6000 fő), akiknek mintegy 10%-a szerb nemzetiségű. A Kiskunhalasi és a Bajai járásban is viszonylag magas a szerbiai áttelepülők száma (600 fő feletti). (Péti, Szabó, Szabó 2017 p. 345.)

5. Következtetések

Vajdaságban oda kell figyelni a fiatal tehetségek külföldre vándorlásának fékezésére, vagy legalább tervezhetőségére. Az elitutánpótlásban érdemes alkalmazni kapcsolattartást a külföldön tartózkodókkal („diaspora option”, a diaszpóra program kidolgozásával a munkalehetőségek alternatív formáinak megtervezése). A diaszpórákkal fejleszthetők az új ismeretek keringése, ami egy lehetőség a klasszikus agyelszívás felszámolására. Ez intenzív és folyamatos kommunikációt jelenthetne a magasan képzett külföldön élő szakemberekkel is. Fontos, hogy tudásukat és kapcsolataikat beépítsük a hazai gazdasági és tudományos életbe (tanulmányutak, konferenciák és közös kutatási programok, koordinációs irodák, projektek és adatbázisok). A hazatérést fontolgató szakembereknek információkat, munkaközvetítési segítséget, támogatást kell nyújtani. Megtervezendő a „brain circulation”, vagyis az „agyak körforgása”. Ha a kapcsolati- és tudástőke a határokon mindkét/több irányba áramlik, akkor a társadalmi csoportok bekapcsolódhatnak, más országok munkaerő-piaci vérkeringésébe, elősegítve a versenyképességüket.

6. Összegzés

A kutatásokból és adatokból okulva, a vajdasági magyarság félelme nem csillapodik az „agyelszívás” kapcsán. Szerbia jelenleg szűk karrierlehetőséget tud nyújtani, ezért a diplomások egy része a képzettségének nem megfelelő munkát végez. Többségük úgy véli, hogy a fizetése a szerbiai átlagfizetésnél alacsonyabb, és munkahely-változtatást terveznek, vagy külföldre vándorolnának.

A vajdasági magyar művelődési és tudományos életben hiányos az értelmiségi jelenléte. A fokozatos szórványosodás miatt nincs egységes területi humán erőforrás-koncentrálttság sem a magyarok körében (megjegyzem, hogy Szabadka–Zenta–Újvidék értelmisége mutat még önszerveződési és in-

tézményes aktivitást). A magyar szakemberpótlás csaknem lehetetlen magyar érdekeltségű karok és egyéb intézmények nélkül, ugyanakkor nagymértékű a magyar értelmiség külföldre távozása. A *brain drain* vajdasági magyar viszonylatban öngerjesztő folyamat, amely tanulmányi célú migrációval kezdődik. Azonban, ha a fiatalok visszatérése kérdéses, akkor ez sem a küldő, sem a fogadó ország számára nem jelenthet hosszú távú hasznót és (csak) egy „kisebbségi elitlefejező” politika generálását eredményezi. Ezért a vajdasági magyar elitformáló és elitmegtartó „intézmény- és hálózatfejlesztési politika” más, a kisebbségi közeg szempontjából konstruktívabb és racionálisabb megoldásaira van szükség. (Gábrity Molnár, Illés 2016)

Az elmúlt években több tanulmány is vizsgálta a Magyarországra irányuló bevándorlás munkaerő-piaci és területi sajátosságait. E vizsgálatok során a bevándorlókat többnyire állampolgárságuk szerint azonosították, nem születési országuk szerint (Gödri 2011; Kincses 2014). A témában készült tanulmányok egyik megállapítása, hogy ha Magyarországot nézzük, akkor a bevándorlás zöme a „határon túli peremterületekről” a „központ” irányába történik, miközben, a szomszédos országokból betelepülők egy része a származási országok határaihoz közel telepedik le Magyarországon (Kincses 2014). A Magyarországra áttelepülők alapvetően lokális és kistérségi szinten is gazdasági hatásokat generálnak.

Felhasznált irodalom

- Anketa o doktorskim studijama 2011 (A doktori stúdiumok ankétja 2011)*. Forrás: <http://doktoranti.org.rs/media.doktoranti.org.rs//2012/02/Anketa-o-doktorskim-studijama-u-Srbiji-2011-Doktoranti-Srbije.pdf> (letöltve: 2014. 06. 10.)
- Anketa o radnoj snazi 2013*. Beograd: Republički zavod za statistiku (Köztársasági Statisztikai Intézet, Belgrád). Forrás: www.vibilia.rs (letöltve: 2013. 08. 27.)
- Ágyas Réka, Novák Anikó, Rózsa Rita (2013): Pillanatfelvétel a vajdasági magyar doktoranduszokról In: *Arany Metszés 2013*. Külhoni magyar doktoranduszok a Kárpát-medencében, Budapest: MTA Domus program kutatásanyag. 2012/13. szám. pp. 80–100
- Ágyas Réka, Novák Anikó, Rózsa Rita és Zsivity Tímea (2013): Vajdaság. Regionális jelentés In: *Arany Metszés 2013*. Kárpát-medencei magyar doktorandusz életpálya vizsgálat, Budapest: MTA Domus program kutatásanyag. 2012/13. szám. pp. 49–63
- Gábrity Molnár Irén (2000): Szellemi élet: elszigeteltség vagy nyitottság? In: Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Vajdasági marasztaló*, Magyarságkutató Tudományos Társaság, mtt 3 kötet. Szabadka. pp. 69–88.

- Gábrityné Molnár Irén (2001): A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei In: Gábrityné Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyarországtudományos Társaság, Szabadka. pp. 115–161.
- Gábrityné Molnár Irén (2003): Az értelmiségpótlás körülményei In: Gábrityné Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek*. Magyarországtudományos Társaság, Szabadka. pp. 287–329.
- Gábrity Molnár Irén (2006): Migrációs folyamatok In: Gábrity Molnár Irén, Ricz András (szerk.): *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. Regionális Tudományi Társaság, Szabadka. pp. 69–72.
- Gábrity Molnár Irén (2007): Vajdasági magyar fiatal diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei In: Mandel Kinga, Csata Zsombor (szerk.): *Karrierutak vagy parkoló pályák? Friss diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei a Kárpát medencében*. pp. 132–172. Apáczai Közalapítvány támogatása Honlap forrás: http://www.apalap.hu/letoltes/kutatas/karrierutak_vagy_zarojelentes.pdf (letöltve: 2013. 01. 13.)
- Gábrity Molnár Irén (2008a): *Oktatásunk láttelepe*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék és Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Újvidék – Szabadka.
- Gábrity Molnár Irén (2008b): Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban. In: *Magyarok a Kárpát medencében Tudományos nemzetközi konferencia*, (Ed.) Szónokyné Ancsin Gabriella. Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Kar, Gazdasági és Társadalomföldrajz Tanszék. pp. 29–42.
- Gábrity Molnár Irén (2008c): Tájidentitásunk a materiális és immateriális tényezők ölelésében In: Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa (szerk.), *Regionális erőnlét, A humánerőforrás befolyása Vajdaságban*, Szabadka: Magyarországtudományos Társaság. pp. 9–72.
- Gábrity Molnár Irén (2008d): Oktatásügy a térségben – A régió felnőttoktatási rendszerének jellegzetességei In: Gábrity Molnár Irén (szerk.), *Képzettek a jövő, A felnőttképzés háttere Észak-Bácska iskolahálózatában*, Szabadka: Regionális Tudományi Társaság. pp. 13–30. és pp. 31–66.
- Gábrity Molnár Irén (2011): Vajdaság népességének háború okozta attitűdjei In: Gábrity Molnár Irén (szerk.) *Magyarságtudomány Vajdaságban*. Szabadka: Magyarországtudományos Társaság. pp. 34–87.
- Gábrity Molnár Irén (2013): A magyar nyelvű felsőoktatás és a munkaerőpiac a Vajdaságban In: Darvai Tibor (szerk.): *Felsőoktatás és munkaerőpiac – Eszményektől a kompetenciák felé*, SETUP Belvedere Meridionale Szeged. pp. 229–240.
- Irén Gábrity-Molnár, Zoltán Takács (2015): Hungarian-language higher education and primary teacher training in Vojvodina In: Gabriella Pusztai, Ágnes Engler and Ibolya Revák Markóczi (editors): *Development of Teacher Calling in Higher Education*. Higher Education & Society 5. Partium Press, Personal Problems Solution, Új Mandátum. Nagyvárad–Budapest. Romania–Hungary. pp. 11–25.

- Iren Gabrić-Molnar, Sándor Illés (2016): Emigrációs tokovi i saradnja vido-koškolskih ustanova u regionu (Emigrációs folyamatok és a régió felsőoktatási intézményeinek az együttműködése) In: Samu János, Horák Rita (szerk.): *Évkönyv, Tanulmánygyűjtemény*. X. évf. 2015/1 szám. Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar Szabadka, pp. 129–143.
- Gábrity Molnár Irén (2016): Gúzsba kötött értelmiség In: Géza Czékus, Éva Bor-sos (ed.): *Tanítóképző Kar 2016-os Tudományos Konferenciáinak Tanulmánygyűjteménye*. Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, pp. 64–74.
- Gödrö Irén (2011): A Magyarországon élő külföldiek jellemzőinek területi sajátosságai és ezek összefüggése a munkaerő-piaci helyzetükkel In: *Demográfia* 54 (2-3) szám. pp. 81–120.
- Kincses Áron (2014): A Magyarországon élő külföldi állampolgárok területi koncentrációja, 2001–2011 In: *Területi Statisztika* 54 (6) szám. pp. 531–549
- Papp Z. Atila (2012): Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái In: *Kisebbségkutatás* 21 (3) szám. pp. 399–417.
- Papp Z. Attila, Csata Zsombor (2013): *Aranymetszés 2013*. Külhoni magyar doktoranduszok a Kárpát-medencében. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Péti Márton, Szabó Balázs, Szabó Laura (2017): A Kárpát-medence országaiból Magyarországra áttelepült népesség területi mintázata In: *Területi Statisztika*, 2017/57(3) szám. pp. 311–350
- Statisztikai tájékoztató, Oktatási évkönyv 2011/2012, Budapest: Emberi Erőforrások Minisztériuma Statisztikai Osztálya. Forrás: http://2010-2014.kormany.hu/download/8/f9/b0000/Oktat%C3%A1si_%C3%89vk%C3%B6nyv_2011_2012.pdf (letöltve 2018. 01. 10)
- Takács Zoltán, Gábrity Molnár Irén (2012): PhD. karrier-utak, érvényesülési pályák, emigráció a vajdasági magyar doktoranduszok körében In: Dragana Francisković, Hózsá Éva (szerk.): *Évkönyv, Tanulmánygyűjtemény*. Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka. pp. 180–190.
- Takács Zoltán (2013): *Felsőoktatási határ/helyzetek*, Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka.
- Takács Zoltán, Kincses Áron (2013): Vajdasági hallgatók Magyarországon In: *Területi statisztika*, 2013/53(3) szám. pp. 253–270.
- Honlap források* (letöltve 2018. 01. 10):
<http://www.mnt.org.rs/dokumentumok/strategiak/oktatasfejlesztési-strategia-2016-2020>
<http://www.mnt.org.rs/oktatas/magyarul-tanulni>

Összefoglalás

A fokozódó elvándorlási hajlamot Szerbiából/Vajdaságból, analizálhatjuk a (magyarok) lakosság kollektív megítélése, esélye és/vagy individuális tervei alapján is. A dolgozatban áttekintést adok a vajdasági magyarok társadalmi közérzetéről, a jellegzetes oktatási és regionális munkaerő-piaci esélyeiről. Fontosnak tartom, az

Kulcsszavak: elitmigráció, vajdasági magyarok